

Андрій Рибак

КРИТИКА БІЛЬШОВИЗМУ В ПРАЦЯХ ОСИПА ДЯКІВА

Осип Дяків народився 1921 року в селі Олесині, Козівського району Тернопільської області. Навчався в середній школі у місті Бережани де вступив у лави Юнацтва ОУН. За революційну діяльність арештований 1940 року більшовиками. У 1941 році втік із тюрми і став членом Окружного осередку пропаганди ОУН на Бережанщині. У 1943–1945 роках – член Крайового проводу Юнацтва ОУН на Українських землях та редколегії журналу “Юнак”, а також редактор “Вістей” – органу УПА. Діяч Головного осередку пропаганди при Проводі ОУН (1945–1948), Крайовий Провідник ОУН Львівського краю (1948), член Проводу ОУН на Українських Землях (з 1949), заступник Голови Генерального Секретаріату УТВР (1950), нагороджений Золотим та Срібним Хрестами Заслуги. Загинув у бою з енкаведистами восени 1950 року¹.

Потрібно відзначити, що критика більшовизму займала в публіцистичній спадщині діяча одне з головних місць. Аналіз більшовицького ладу та його критика містяться в таких статтях: “Наше становище до російського народу”, “СССР – країна найжорстокішого гноблення народів і визиску працюючих”, “На большевицькому ідеологічному фронті”, “Про свободу преси в СССР”, “Шовіністичне запаморочення та русифікаційна гарячка большевицьких імперіалістів”, “Таньба ХХ-го сторіччя” та в неопублікованих ще – “Четверта сталінська п’ятирічка” і “Кінець другого етапу большевизації країн Центральної та Південно-Східної Європи”.

Прихід до влади більшовиків у Росії, як початок зародження імперіалізму нового типу, О. Дяків вважає звичайним обманом всього народу. Народні маси у самій Росії, і в інших народів, що входили до складу царської корони, були незадоволені діяльністю Тимчасового уряду. А більшовики їм пообіцяли все, щоб згодом забрати ще більше². Захопивши владу у Росії, більшовики почали похід проти молодих республік під гаслом визволення. Тому О. Дяків вважає 1918–1921 роки періодом відновлення Російської імперії, тепер уже не царської, а більшовицької³. Початок НЕПу нічим не зашкодив більшовикам. Після

¹ Содолю П. Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник II. – Нью-Йорк: Пролог, 1995. – С. 82.; Мірчук П. Революційний змаг за УССД. Хто такі “бандерівці”, “мельниківці”, “двійкарі”. – Нью-Йорк, 1985. – Т. 1. – С. 113-114.

² СССР – країна найжорстокішого гноблення народів і визиску працюючих // Дяків-Горновий. Ідея і Чин. Повна збірка творів. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1968. – С. 290.

³ Там само. – С. 296.

його закінчення 1928 року одна частина населення повірила більшовикам, інша – змирилась, а ще інша, яка була найсвідомішою і занадто активно себе виявляла, просто показала себе небезпечною для режиму і згодом була знищена. До 1934 року СРСР став більшовицьким і за формою, і за змістом, та ще й з ідеєю світової революції. Для здійснення планів потрібна армія, а отже, важка та інші галузі промисловості, які працюють на військову сферу. Весь тягар у розбудові промисловості ліг на плечі поневолених народів⁴.

Усвідомлюючи ці плани нової влади та її імперіалістичний характер, О. Дяків і висвітлює економічний режим СРСР. Економічний лад у публіциста підпадає під схему, коли до влади приходять бандити і забирають усе силою в поміщиків та й у простого народу. Публіцист вважав, що СРСР – це монополіст на ринку праці, з усіма відповідними наслідками. А великі суми від визиску працюючих ідуть на вигідне життя партійних працівників, готування загарбницьких воєн та пропаганду та мережу агентів за кордоном. Весь народ став просто “придатком машини, рабом опертим на терорі”⁵.

О. Дяків вказує, що індустріалізація і колективізація в СРСР – це ніяка не побудова соціалізму, а нова експлуаторська більшовицька система, нічим не краща від капіталістичної⁶. І характеризується вона повною ліквідацією політичних та економічних надбань робітників і селян, привілейованим становищем маси більшовиків та зростанням класових протиріч; ліквідацією демократії, монополією більшовицьких вельмож на керування державою; остаточним оформленням двох нових класів: експлуаторського – сталінських вельмож, і експлуатованого – радянських працюючих; повним поневоленням всіх народів СРСР; закріпленням колоніального стану; переходом на шлях великоросійського шовінізму⁷.

Осип Дяків доводить, що: “Більшовики в корені відійшли від букви марксизму: в ССРСР немає знищення експлуатації людини, Марксова критика капіталістичного ладу цілком актуальна, якщо її прикласти до большевицького ладу і політики, протилежні Марксові і теорії про найвидатнішість російського народу, теорія великодержавності, як добра для усіх народів”. Через це, на думку автора, змінюється і погляд на роль більшовицької партії – не боротьба проти експлуаторських класів, а в охороні великодержавницьких планів⁸.

“Марксизм, – зазначає О. Дяків, – є тією теорією, що найбільше б’є по них самих, яка цілковито заперечує большевицьку теорію і

⁴ ССРСР – країна найжорстокішого знобилення народів... – С. 200.

⁵ Там само. – С. 201.

⁶ На більшовицькому ідеологічному фронті // Дяків-Горновий. Ідея і Чин.

⁷ Там само. – С. 296-297.

⁸ Наше становище до російського народу // Дяків-Горновий. Ідея і Чин. – С. 240.

демаскує їхню політику. Єдиний вихід – взяти на список заборонених всі твори Маркса і Енгельса”. Публіцист примітив, що Маркс говорив про перемогу соціалізму спочатку на Заході, для цього потрібна революція у кількох найпередовіших країнах. А більшовики натомість вели мову про можливість перемоги спочатку в Росії. О. Дяків зазначає, що йде повне перебудування ідеології і внесення одверто нових елементів, що суперечать Марксові. Що існує стан цілковитого відриву практичної політики. Основне положення, що розбиває гасло про те, що в СРСР соціальний лад – таке: в СРСР немає суспільної власності на засоби виробництва, ними володіє лише більшовицька партія⁹.

О. Дяків вказує також на хибність більшовицької критики капіталістичної держави: що ніби немає демократії, де існує нерівність класів, та що в СРСР немає класів і визиску. Він зауважив, що Маркс і Енгельс говорили: визиск людини людиною може бути лише через приватну власність, – але в СРСР не тільки приватна власність є джерелом творення класів. Тут експлуататорський клас утворився на основі не приватної власності, а необмеженої політичної влади, яка зосереджує в своїх руках усі багатства країни. Процес, що відбувається в СРСР протилежний до капіталізму: там багатство приводить до влади, а тут (в СРСР) – влада до багатства¹⁰. Не лише О. Дяків, а й інші теоретики та публіцисти ОУН чудово побачили і у своїх працях показали, що в СРСР витворився новий клас партійної номенклатури, який проводить політику державного капіталізму, що у порівнянні з капіталістичним визиском робітників нічого не змінилось крім власника земель та знарядь праці – тепер ним стала більшовицька партія.

Підсумовуючи відхід більшовиків від теорії Маркса-Енгельса, публіцист зазначає: “Фронт, як бачимо тріщить по всіх швах, він розвалюється. З одного боку вони не відмовляються від теорії Маркса, а з іншого говорять, що це зміни продиктовані часом і що Маркс та Енгельс застаріли в ряді питань. На справді, вони вже в корені заперечують марксистську теорію, а на практиці – ще з самого початку”¹¹. Теоретик вважав, що в СРСР немає ніякого соціалізму, а отже, не може бути переходу до комунізму. Що комунізм сталінські вельможі уявляють собі як: “радянська влада плюс атомна бомба”¹².

О. Дяків критикує і так звану радянську демократію, зазначаючи, що радянський лад – це наскрізь недемократичний лад у суспільно-політичному житті, що на практиці заперечується все сказане в конституції про загальні, прямі, рівні вибори. Списки кандидатів

⁹ Наше становище до російського народу // Дяків-Горновий. *Ідея і Чин*. – С. 256.

¹⁰ СССР – країна найжорстокішого гноблення народів... – С. 210.

¹¹ Наше становище до російського народу... – С. 240.

¹² Там само – С. 250.

визначаються у партійних кабінетах згори. Конституція закріплює, що керівним ядром усіх організацій – рад, профспілок, комсомолу, культурно-освітніх товариств – є комуністична партія. Відповідно, народним є не те, що випливає з волі народу, а те, що корисне партії¹³.

“Нема ніякого правосуддя, ніякої законності, свобода преси, зборів, релігії, право недоторканості особи і життя цілком перекреслені в ССРСР”¹⁴.

О. Дяків усвідомлює, що “вільна преса є могутньою зброєю”. Висвітлюючи становище преси в СРСР, він помітив, що преса не ідеальна і в західних демократіях, але поруч із трестовою там є і об’єктивна, а в СРСР, крім партійної, немає жодної¹⁵. Вона не відображає інтересів працюючих, не розглядає тем, які турбують громадян, не відображає фактичної дійсності. А те, що не дозволено бачити в Союзі, вона бачить поза ним (національне гноблення, експлуатація людини, придушення демократії, кризи, безробіття, голод та ін.). Щоб знівелювати всенародну основу визвольного руху в Україні радянська преса взагалі не висвітлює подій пов’язаних із боротьбою УПА, а польська преса, яку контролює СРСР, висвітлює епізоди боротьби наскрізь брехливо. Автор також примітив, що якщо в газетах є інформація про невиконання плану виробництва, про зрив хлібозаготівель, про формалізм у керівництві, про занедбання більшовицького виховання молоді, то це є або сигналом до майбутньої ліквідації, або виправданням уже проведеної¹⁶. Наводячи у своїй статті численні факти перекручування дійсності, замовчування тих чи тих подій і навпаки – піднесення потрібних для партії, автор намагається повністю відобразити становище преси в СРСР. Відчутна дуже добра обізнаність О. Дяківа з радянською пресою. Взагалі, варто відзначити, що публіцист (це дуже добре помітно з його праць) був надзвичайно обізнаний і з матеріалами преси Радянського Союзу та Західних держав, і з усіма офіційними документами органів влади, та й просто знав дійсність. І це в умовах повної конспірації, коли по декілька місяців публіцисти не мали змоги виходити з кріювок.

Один з аспектів критики СРСР О. Дяківа спрямований на великоросійський шовінізм. У статті “Шовіністичне запаморочення...” публіцист пише: “Тост Сталіна у Кремлі 24 травня 1945 р. на честь російського народу «найвидатнішої нації з усіх націй, які входять до складу Радянського Союзу» був офіційним осанкціонуванням шовіністичного курсу, що вже й до того існував у житті”¹⁷. Він вважає, що з цього часу

¹³ ССРСР – країна найжорстокішого гноблення народів... – С. 200.

¹⁴ Там само – С. 188.

¹⁵ Про свободу преси в ССРСР // Дяків-Горновий. *Ідея і Чин.* – С. 264.

¹⁶ Там само – С. 285.

¹⁷ Шовіністичне запаморочення і русифікаційна гарячка більшовицьких імперіалістів // Дяків-Горновий. *Ідея і Чин.* – С. 289.

почалася кампанія розпалювання шовінізму в російському народі, щоб довести, що російський народ за своєю природою є найвидатнішою нацією і керівною силою серед інших народів. Автор це пояснює як потребу партії зробити ставку на російський шовінізм – найнадійнішу опору для її імперіалізму. “Це дасть змогу, – пише О. Дяків, – надати історично-прогресивної ролі імперіалізму, його всіляко виправдати. Ніби-то загарбницькі походи, були доказом вищості російського народу, бо у них проявились з особливою силою його вищі якості”¹⁸.

“Виходить, – риторично запитує публіцист, – що російська держава складалась дякуючи тільки якійсь «благородній керівній ролі», а не шляхом імперіалістичних завоювань”. Автор наголошує, що невинною фразою “керівна роль” виправдовується більшовицький імперіалізм та завоювання. А всі злочини в історії перекидають на царів, поміщиків, капіталістів, але тільки на тих, чия політика була невдалою в імперіалістичному плані. Прогресивна роль російського народу нібито полягає в тому, що неросійські народи, потрапивши до однієї з них держави, отримали можливість боротись проти капіталістичного ладу. Керівна роль і в тому, що він перший підніс “прапор жовтневої революції”, і в тому, що допоміг російським народам звільнитись від самодержавства. “Але ж він був і тією силою, яку нові більшовицькі імперіалісти використали, щоб завоювати Україну, Грузію, Азербайджан, Білорусію, Туркестан, а разом з тим ці народи утратили всі здобутки жовтневої революції?”, – запитує О. Дяків.

Далі він вказує, що розпал шовінізму супроводжується русифікаційною політикою. Насамперед, шляхом систематичного фізичного знищення неросійських народів і насадженням російського елемента на неросійських землях. А мета цієї політики – прищепити почуття меншовартості та пошани до російського народу, щоб полегшити асиміляцію, знищити духовно-моральну опірності, підірвати духовні сили визвольної боротьби. І головне, на думку автора, що усі ці тези про керівну роль, про вищість, позбавлені права на доведення, бо “те, що каже партія, уже закономірне, без сумнівів і дискусій”.

Заперечуючи таку політику, О. Дяків пише: “Нема в світі вищих і нищих народів, повноцінних і неповноцінних. Все інше – расизм. Не визнаємо за російським народом жодних вищих якостей, це все видумки большевиків для гноблення, експлуатації та обдурення”.

У ставленні до російського народу, як і у всіх інших принципових питаннях, автор виступає в руслі Третього Надзвичайно Великого Збору ОУН. У постановах збору було зазначено: “До поневолених народів СРСР ми зачисляємо і російський народ”. Змінено тут і термінологію. Немає мови

¹⁸ Шовіністичне запаморочення і русифікаційна гарячка... – С. 310.

про москалів, а йдеться про “російський імперіалізм” про “більшовицько-московський імперіалізм”. Теж саме бачимо і у платформі УГВР, де говориться про московсько-більшовицький та німецько-гітлерівський імперіалізм, але ніде не згадують росіяні чи Росію¹⁹.

У статті “Наше становище до російського народу” О. Дяків говорить, що треба розрізняти ставлення до російських народних мас і до російських імперіалістів. Ставлення до російського народу нічим не відрізняється від ставлення до інших народів і впливає з гасла: “Воля народам – воля людині”²⁰. ОУН бореться не проти російського народу, а за визволення України від гніту російсько-більшовицьких загарбників. “Проте, – зазначає автор, – треба пам’ятати, що російський народ привчався і привчається до гноблення інших, російський народ не жив ще вільним життям, не знає смаку волі і громадянських прав. Російський народ мусить усвідомити, що російський імперіалізм є причиною його важкого становища на протязі цілої його історії”²¹. Потрібно зазначити, що в такому ж дусі писали і інші публіцисти підпілля: Мирослав Прокоп, Йосип Позичанюк, Всеволод Рамзенко та ін.

Абсолютно заперечуючи будь-який позитив від входження (приєднання) інших республік до складу СРСР, О. Дяків вказує на колоніальне становище України та інших республік. А саме: 1) республіки не мають жодної політичної самостійності; 2) все їхнє господарське життя підпорядковане державі-загарбнику (Росії); 3) республіки є звичайним джерелом сировини; 4) у них розбудовують лише видобувні галузі, щоб узалежнити колонії від себе і дати легшу працю російському робітникові; 5) республіки є звичайним ринком збуту товарів метрополії, до того ж товарів, зроблених з сировини республіки (колонії); 6) республіки є джерелом дешевої робочої сили; 7) це арена колонізації, її корінне населення фізично знищують і притуплюють його розвиток. Автор спростовує те, що російський народ вклав величезні кошти і сили в будівництво господарства національних республік. Він вказує, що навпаки – ріст кваліфікованих кадрів у республіках штучно спинено. Усі керівні пости займають росіяни, маючи змогу користуватись плодами колоніального грабунку республік²².

Колоніальне становище економіки України публіцист розкриває також у ще не опублікованій статті “Четверта сталінська п’ятирічка”. Політика Сталіна, вважав О. Дяків, стоїть на шляху нових загарбань. Для цього потрібна армія, тобто потрібно розбудувати воєнну про-

¹⁹ Потічний П. Українсько-російські відносини в політичній думці українського підпілля часу Другої світової війни // *Сучасність*. – 1986. – № 7-8. – С. 78.

²⁰ *Наше становище до російського народу...* – С. 159.

²¹ *Там само* – С. 154-164.

²² *Шовіністичне запаморочення і русифікаційна гарячка...* – С. 311.

мисловість, на що і спрямовані п'ятирічні плани. Кошти знову планують отримати від грабунку працюючих мас, від оббирання більшовиками колгоспів і радянських республік.

Далі автор детально аналізує п'ятирічний план і доводить свої тези. “Четвертий п'ятирічний план, як і попередній, – вказує О. Дяків, – сприяє розбудові лише галузі менш складного і більш металомісткого машинобудування, галузей, призначених для кращої експлуатації багатств України. План зберігає за Україною роль сировинної бази і аграрного придатку сталінської метрополії та ринку збуту для метропольної промисловості”. “Натомість, найбільш розвинута в промисловому відношенні – Московська область. Через виробництво складних машин, автомобілів, апаратів, точного приладдя, текстильних виробів, яких, очевидно Україні за большевицькими економістами не потрібно”. Далі автор на конкретних цифрах і прикладах показує колоніальне становище республік (наприклад, на прикрашування Москви з бюджету виділено 9 млрд. рублів, у той же час на відновлення після війни Києва – 260 млн.), та характеризує географію розміщення промислових підприємств, котра теж аж ніяк не на користь республікам²³.

Публіцист не погоджується з твердженням більшовиків, що протягом перших двох п'ятирічок було побудовано соціалізм. І вказує, що насправді це не соціалізм, а нова експлуаторська більшовицька система, яка має такі прикмети: 1) ліквідація політичних та економічних досягнень робітників та селян, привілейоване становище маси більшовиків та наростання класових протиріч (тобто публіцист заперечує безкласове суспільство, яке нібито було побудовано в СРСР); 2) повна монополія більшовиків на керування державою та розбудова поліційного апарату; 3) закріплення колоніального стану республік та перехід кліки у стан великоруського шовінізму. Насправді новий п'ятирічний план, на думку автора, – це не перехід до комунізму, а перехід до ще ретельнішої підготовки до війни.

Обсяг і темпами цей новий план перевищує попередні, констатує О. Дяків, але це аж ніяк не є доказом економічного зростання, а навпаки – виконання нечуваних завдань, зубожіння і фізичного вичерпання народу, терору. Основна ставка повинна знову бути на розбудову важкої промисловості, машинобудування, також виразно наголошено – “зміцнити дисципліну по виконанню колгоспами своїх завдань по поставках державі сільськогосподарських продуктів”²⁴.

Як бачимо, критика радянської тоталітарної системи О. Дяківа не просто відповідала вимогам часу, коли українське підпілля перейшло до

²³ *Державний архів Служби безпеки України (далі – ДА СБУ). – Фонд друкованих видань. – Спр. №376. – Т. 33. – Арк. 303-304.*

²⁴ *ДА СБУ. – Фонд друкованих видань. – Спр. №376. – Т. 33. – Арк. 304.*

пропагандистських і роз'яснювальних методів боротьби, а була справді на високому теоретичному рівні. Можна стверджувати, що праці О. Дяківа та інших публіцистів того часу, у яких розкрито тоталітарну радянську систему, належать до взірців не лише української, а й світової політичної думки. Логічним висновком, який випливає з критики, був розвал Союзу: “антагоністичні суперечності у середині ССРСР разом із суперечностями, що випливають з колоніальної політики призведуть до знищення сталінської імперії – ССРСР”²⁵. І це було написано в кінці 1940-х років, ще задовго до М. Джиласа.

Злочинність більшовизму, правда вже в дещо іншому аспекті, О. Дяків розкривав у статті “Кінець другого етапу большевизації країн Центральної та Південно-Східної Європи”.

На його думку, знищення лідерів низки країн Східної Європи, розпуск комуністичних сил, які не лояльні до СРСР, є одним із виявів послідовно здійснюваного, суворо дотриманого плану большевизації цих країн. І робить це Москва²⁶. Але деякі європейські політики говорять, що ще замало фактів, аби передати справу на розгляд до ООН. Публіцист запитує: а коли буде достатньо? Коли ці країни формально будуть включені до СРСР? За поділу світу на два блоки – це є прискореним готуванням до світової війни²⁷.

Автор вказує, що схема большевизації така ж, як і у Радянському Союзі, й за характерними ознаками її можна поділити на три етапи: на першому вирішальним моментом була большевицька окупація країн, що стала гарантією подальших успіхів. Найбільш характерною особливістю першого етапу є розбудова компартій – їхньої агентури. Правда, поки що, через низку причин, вони ідуть ще в коаліції з іншими партіями. Наставляючи в урядах своїх людей, компартії проводять політику розпалювання соціальної ворожнечі. Її мета – об'єднання навколо компартії невдоволених працюючих мас. Другий чинник зміцнення позицій – терор проти тих сил, що змагаються за справжню незалежність. Терор стає засобом, що забезпечує успіх усіх заходів політики компартій.

Найхарактернішою ознакою другого етапу є боротьба проти легальної опозиції, а її розгром – завершення етапу. При цьому компартії діють двома способами: через політичний розклад і через насильну ліквідацію. На другому етапі комуністи вже легалізують своє становище “виборами – в обставовці терору, безправ'я та жахливих махінацій”. З кінця другого етапу комуністи вже займають монопольне становище. Але це, вважає О. Дяків, призведе лише до зростання прогресивних національно-визвольних сил²⁸.

²⁵ На большевицькому ідеологічному фронті // Дяків-Горновий. *Ідея і Чин*. – С. 234.

²⁶ ДА СБУ. – Фонд друкованих видань. – Спр. № 372. – Т. 15. – Арк. 389.

²⁷ Там само. – Арк. 391.

²⁸ ДА СБУ. – Фонд друкованих видань. – Спр. № 372. – Т. 15. – Арк. 392-400.

У 1947 році (це рік написання статті) починається перехід до третього етапу, який характеризується цілком явним монопольним становищем компартії, чисткою в її рядах, “побудовою соціалізму”. Ще одним елементом третього етапу є договори про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу, які є дальшим здійсненням плану анексії. На третьому етапі побудова соціалізму проходитиме в прискореному порядку, але не обов’язково повинна закінчитись до часу включення цих країн до складу СРСР. “Хоча, можливо, – глузує автор, – вони відразу перейдуть до комунізму, бо в ССРСР вже будують комунізм?” Підсумовуючи, О. Дяків вказує, що для країн Східної Європи нема нічого іншого, як стати на шлях революційної боротьби, в єдиний фронт поневолених народів СРСР²⁹.

Критика більшовизму в творах публіциста, як бачимо, намагалася знайти твердий ґрунт фактів, і це їй, на нашу думку, цілком вдалося. Добре знання дійсності, простий і водночас насичений виклад у працях розкривають увесь публіцистичний талант автора, його вміння бити в найбільшій мірі, знаходити для критики беззаперечні аргументи.

²⁹ ДА СБУ. – Фонд друкованих видань. – Спр. № 372. – Т. 15. – Арк. 400-402.